

نقش اقتصادی حضرت خدیجه در پیشبرد جامعه اسلامی

فرزانه محمدی نژاد^۱

چکیده

اقتصاد و برنامه های اقتصادی برای گذراندن زندگی بشر از ارکان زندگی اجتماعی انسانهاست. در این راستا از زمان پیدایش انسان مسئله اقتصاد مطرح بوده و در دوران های مختلف مورد توجه و بحث بوده است. در دوران پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) نیز از این قاعده مستثنی نبوده که توجه به معیشت و اقتصاد از مقوله های مهم بوده است. با ازدواج حضرت خدیجه به عنوان یک تاجر بزرگ اقتصادی با پیامبر (ص) نقش زیادی در رونق گرفتن و پیشبرد جامعه اسلامی ایفا کرد. با توجه به اهمیت اقتصاد در تثبیت حکومت ها توجه به اقتصاد محوری حضرت خدیجه این سؤال مطرح می شود که حضرت خدیجه چه نقشی در پیشبرد اهداف اقتصادی جامعه اسلامی داشته و چگونه باعث تثبیت حکومت اسلامی شده است؟ این تحقیق با شیوه ی کتابخانه و روش توصیفی به بررسی نقش اقتصادی حضرت خدیجه در پیشبرد جامعه اسلامی می پردازد. نتایج حاکی از آن بود که نقش آفرینی اقتصادی ایشان در امور مختلف بر تثبیت حکومت اسلامی مؤثر بوده است. کمک های مالی ایشان: تثبیت مناسبات اجتماعی، برطرف کننده ی نیازهای اقتصادی مسلمانان، پیشگیری کننده از قحطی، تثبیت کننده ی جایگاه سیاسی پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم)، موجب رونق تجارت اقتصادی و ترویج اسلام بود و همه این موارد موجب ترویج و پایداری جامعه اسلامی نوپا بودند.

کلیدواژه ها: اسلام، حضرت خدیجه، اقتصاد.

^۱ طلبه سطح دوحوزه ریحانه النبی رفسنجان

مقدمه

حضرت خدیجه از زنان بر جسته قریش در دوران پیش از ظهور اسلام بشمار می رفت و ایشان را سیده زنان قریش می خواند. ایشان بعد از اینکه به همسری پیامبر (صلی الله علیه و آل و سلم) در آمدند، به عنوان اولین بانوی مسلمان در ترویج اسلامی و الگوی یک زن مسلمان نقش آفرینی نمودند.

جایگاه و نقش حضرت خدیجه (سلام الله علیها) در سخت ترین دوران تاریخ اسلام بر کسی پوشیده نیست، او در دوران بعثت با حمایت های مادی و معنوی خویش از پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آل و سلم) نقش مهمی را در تثبیت و گسترش اسلام ایفا نمود. ایشان شخصیت والایی داشتند، چرا که در وجود ایشان ارزش ها و کمالات انسانی فراوان بوده است. او تمام ثروت، امکانات اقتصادی و هستی خویش را در راه رضای حق بخشید و نیز با حمایت های روحی، روانی و اجتماعی از پیامبر در ترویج اسلام و پیشبرد اهداف آن نقش بسزایی داشت و با این کار نام خویش را به عنوان الگوی واقعی و راستین تاریخ آفرینش ثبت نمود.

زمانی که حضرت خدیجه (سلام الله علیها) در جامعه جاهلی توانست در اسلام گسترش اسلام مؤثر باشد، شناخت و آگاهی نسلهای عصر حاضر به نقش آفرینی حضرت خدیجه (سلام الله علیها) در جامعه ای جاهلی و بادیه نشین آنها را نسبت به شناخت اسلام و گسترش آن در دنیا محتاط نموده و ضرورت پرداختن به اینگونه موضوعات در جامعه ای به ظاهر متمدن را لازم می نماید.

با توجه به شرایط خاص پیامبر در دوران بعثت و نیاز به امکانات و پشتوانه مالی مساعدت حضرت خدیجه از منظر مالی زمینه گسترش اسلام را در شبه جزیره عرب ممکن ساخت که واکاوی این مسئله خالی از لطف نیست. در زمینه مورد بحث مطالعاتی انجام شده است از جمله:

کتاب: «خدیجه (سلام الله علیها) بانوی بزرگ اسلام» نوشته حبیب الله فرخزاد که به پیش از ازدواج؛ ازدواج با پیامبر صلی الله علیه و آله؛ در دوران رسالت؛ در سوگ خدیجه سلام الله علیها؛ فضائل حضرت خدیجه (سلام الله علیها) پرداخته شده است.

مقاله: «بررسی و تحلیل نقش حضرت خدیجه (سلام الله علیها) در توسعه و گسترش دین

اسلام « نوشته علی نجفی که به معرفی اجمالی حضرت خدیجه به طور مشروح به نقش آن حضرت در توسعه دین مبین اسلام پرداخته است.

مقاله: «نقش خدیجه در گسترش اسلام و پیشرفت عرب» نوشته رقیه دهقانی که به نقش کلیدی و شخصیت والای زن در زمینه های گوناگون تاریخ پرداخته و حضرت خدیجه را به عنوان الگو برای جامعه مردان و زنان معرفی نموده است .

اما این تحقیق به طور خاص به نقش اقتصادی حضرت خدیجه در پیشبرد جامعه اسلامی پرداخته است.

الف - مفهوم شناسی

۱- حضرت خدیجه

خدیجه (سلام الله علیها) دختر خویلد بن اسد بن عبدالعزی بن قصی، از خاندان قریش بود.^۱ منابع تاریخی، گزارش چندانی درباره شخصیت خدیجه (سلام الله علیها)، در دوران پیش از اسلام ارائه نکرده‌اند. او ثروتمند بود و سرمایه خود را برای تجارت، به کار می‌گرفت.^۲ در گزارشات تاریخی به جایگاه بالای اجتماعی و حسن شهرت او در شرف و نسب اشاره شده است.^۳ ابن سیدالناس در این باره آورده است: «او زنی شریف و با درایت بود که خداوند خیر و کرامت برای او در نظر گرفته بود. به لحاظ نسب در طبقه متوسط از انساب عرب جای داشت، اما دارای شرافتی عظیم و ثروتی زیاد بود».^۴

۲- جامعه اسلامی

واژه اسلام از ماده «س-ل-م» به معنای صحت و عافیت و دوری از هرگونه عیب و نقص و فساد است.^۵ و به معانی انقیاد،^۶ اطاعت کلی و بی‌قید و شرط و تسلیم محض بودن،^۷ اذعان به حکم الهی و اخلاص در عبادت.^۸ اسلامی همان دین اسلام است که دین یعنی قوانین الهی برای خردمندان که اصول و فروع دین را شامل می‌شود.^۹

^۱ ابن اثیر، أسد الغابه، ج ۶، ص ۷۸.

^۲ ابن کثیر، البدایة و النہایة، ج ۲، ص ۲۹۳؛ ابن سید الناس، عیون الاثر، ج ۱، ص ۶۳.

^۳ بلاذری، الانساب الاشراف، ۱۴۱۷ق، ج ۱، ص ۹۸.

^۴ ابن سیدالناس، عیون الاثر فی فنون المغازی و الشمائل و السیر، ج ۱، ص ۶۳.

^۵ ابن منظور، لسان العرب، ذیل واژه «سلم»؛ ابن فارس، معجم مقاییس فی اللغة، ذیل واژه «سلم»؛ طبرسی، مجمع

البیان فی تفسیر القرآن، ج ۲، ص ۷۱۵؛ مصطفوی، التحقیق فی کلمات قرآن الکریم، ج ۵، ص ۱۹۱-۱۹۲

^۶ ابن منظور، لسان العرب، ذیل واژه «سلم»؛ طریحی، مجمع البحرین «سلم»؛ ابن فارس، معجم مقاییس اللغة، ذیل واژه «سلم».

^۷ ایزوتسو، خدا و انسان در قرآن، ص ۲۵۶.

^۸ طریحی، مجمع البحرین، ذیل واژه «سلم».

^۹ طریحی، مجمع البحرین، ص ۴۲۳

که در اصطلاح اسلام در میان عرب‌های ساکن عربستان و قبل از دوران اسلام به طور کلی به معنای ترک کردن و دست کشیدن بوده است و عرب‌ها هنگامی فعل «أَسْلَمَ» را به کار می‌بردند که شخص از چیزی که برای او بسیار عزیز و گرانبها بود دست می‌کشید و آن را به دیگری که خواستار آن بود وا می‌گذاشت و در صورتی که آن چیز خودِ شخصِ وی باشد که گرانبهاترین موجودی انسان است، در این حالت اسلام به معنای اطاعت کلی و بی‌قید و شرط و تسلیم محض بودن است.^۱ منظور اسلام در این تحقیق شریعت اسلام است. جامعه اصطلاحاً مجموعه انسان‌هایی دانست که در جبر برخی نیازها و تحت نفوذ یک سلسله عقیده‌ها، ایده‌ها و آرمان‌ها در یکدیگر ادغام شده، در یک زندگی مشترک غوطه‌ورند و روابط گوناگون مشترک و متقابل و نسبتاً پایداری، آن‌ها را به هم پیوند می‌دهند.^۲ جامعه اسلامی مجموعه‌ای قوانین و احکام بر اساس آموزه‌های الهی که هدف آن دست پیدا کردن انسانها به کمال معنوی و اخلاقی است.^۳

ب- شخصیت حضرت خدیجه (سلام الله علیها) بر اسلام

با توجه به شهرت جهانی داشتن حضرت خدیجه (سلام الله علیها)، پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) در بین اقشار مختلف به واسطه ایشان بیشتر دیده شود و این امر منجر شد تا پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) بهتر بتواند اسلام را گسترش دهد و تأثیر زیادی در گسترش اسلام داشته باشند.

حضرت خدیجه (صلی الله علیه و آله و سلم) نه تنها بانوی بانوان قریش بود بلکه ملکه جهان عرب هم بود، آنهم بدون آنکه سپاهی داشته باشد و از ارتشی برخوردار گردد. قدرت این بانو، عقل و خردمندی و تقوا و آینده‌نگری و منش مرقی او بود. او از بینش معنوی برخوردار بود و دریچه‌ای از غیب و جهان دیگر بر او گشوده شده بود و آن این بود که پیامبری از نسل عبدالمطلب خواستگاری او خواهد آمد. پیامبری که برترین پیامبران است و او کسی جز محمد امین (صلی الله

^۱ ایزوتسو، خدا و انسان در قرآن، ص ۲۵۶.

^۲ درآمدی به جامعه‌شناسی، ص ۳۴۸ - ۳۴۹.

^۳ طباطبایی، المیزان، ص ۶۲

حلیمه به همراه شوهرش به مکه آمد و مسلمان شد.^۱

همچنین مسلمانانی که از مکه به مدینه هجرت می کردند و مشرکان اموال آنها را مصادره می نمودند پیامبر (صلی الله علیه و آل و سلم) با مال حضرت خدیجه (سلام الله علیها) آنها را بی نیاز میساخت و موانع و مشکلات را از راه مسلمانان کنار می زد و از همه مهم تر جلب محبت و جذب دلهای کافران می کرد که از آن به «الْمُؤَلَّفَةُ قُلُوبُهُمْ»^۲ تعبیر می شود البته نه به این معنا که به کافران پول و رشوه داده شده که اسلام بیاورند، بلکه به این معنا که با از بین بردن مشکلات مالی آنها را نرم و توجه آنها را به زیبایی های دین اسلام و آیین نوع دوستی و برادری آن جلب می نمودند.^۳

بنابراین عمل پیامبر (صلی الله علیه و آل و سلم) دادن رشوه نبود، بلکه ایشان اولاً به مظلوم واقع شدن افرادی که زیر دست بودند کمک می نمود و دوماً رفعت و زیبایی های دین خدا را برای جامعه روشن می نمود که این امری پسندیده جهت گسترش اسلام بواسطه حمایت مالی حضرت خدیجه (سلام الله علیها) بود.

^۱ مجلسی، بحار لانوار، ج ۴۱، ص ۱۶۴

^۲ سوره توبه، آیه ۸۳

^۳ طباطبایی، ترجمه تفسیر المیزان، ج ۹، ص ۴۳۲-۴۳۳

نتیجه گیری

حضرت خدیجه یکی از بافضلیت ترین و برترین زنان قبایل قریشه بود که بعد از ازدواج با پیامبر اولین زنی بود که اسلام آورد و مسلمان شد. ایشان با مجاهدت تمام از هیچ گونه فداکاری در پیشبرد اهداف اسلام دریغ نکردند. حضرت خدیجه (سلام الله علیها) زمانی که پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) با باری از غم و اندوه مشکلات پا به منزل می گذاشت، نه تنها به عنوان یک همسر بلکه به عنوان تنها کسی که می توانست رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) را درک کند، همراه و همدل پیامبر بود و او توانست پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) با آن روح بزرگ را دریابد و به او آرامش بخشد. از طرفی حضرت خدیجه بزرگ ترین حامی در گسترش اسلام بود که نقش ایشن در گسترش اسلام به عنوان اولین بانوی مسلمان و همسر پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) در دنیای عرب منجر به تثبیت و گسترش اسلام شد. این نوشتار با بررسی نقش اقتصادی حضرت خدیجه (سلام الله علیها) در گسترش اسلام با واکاوی و بررسی مطالعات کتابخانه ای نقش ایشان را بررسی و نتایج حاکی از آن بود که نقش آفرینی اقتصادی ایشان در گسترش اسلام اینگونه: کمک مالی او پشتوانه تثبیت مناسبات اجتماعی پیامبر، برطرف کننده نیازهای اقتصادی مسلمانان، پیشگیری کننده از قحطی، تثبیت کننده جایگاه سیاسی پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم)، جهت تقویت قلوب تازه مسلمانان بود که همه این موارد به نحوی باعث گسترش اسلام شدند و به این شکل حضرت خدیجه (سلام الله علیها) مؤثر واقع شده بود. از این رو می توان گفت حضرت خدیجه (سلام الله علیها) ناجی پیامبر و ناجی اسلام در گسترش رسالت پیامبر و اسلام و آموزه های دینی در بین عرب جاهلیت بادیه نشین بودند.

منابع

*قرآن

۱. ابراهیم حسن، حسن، تاریخ الاسلام سیاسی والدینی و الثقافی و الاجتماعی، قاهره: مکتبه النهضه المصریه، ۱۹۶۴
۲. ابن اثیر، عزالدین علی ابن اثیر، کامل تاریخ بزرگ اسلام و ایران، ترجمه: ابوالقاسم حالت و عباس خلیلی، تهران: مؤسسه مطبوعاتی علمی، ۱۳۷۱
۳. ابن سید الناس، ابوالفتح محمد، عیون الاثر فی فنون المغازی و الشمائل و السیر، تعلیق: ابراهیم محمد رمضان، بیروت، دار القلم، چاپ اول، ۱۴۱۴ ق.
۴. ابن شهر آشوب، مشیر الدین ابی عبدالله، مناقب آل ابی طالب، نجف: المکتبه الحیدریه، ۱۳۷۶
۵. ابن فارس، احمد، معجم مقاییس اللغة، قم: انتشارات مکتب العالم السلامی، ۱۴۰۴.
۶. ابن کثیر الدمشقی الشافعی، اسماعیل بن عمر، البدایه و النهایه، بیروت: داراحیاء التراث العربی، ۱۴۰۸
۷. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، بیروت: دارصادر، ۱۴۰۸.
۸. ابن واضح یعقوبی، احمد بن ابی یعقوب، تاریخ یعقوبی، ترجمه: محمد ابراهیم آیتی، چاپ ششم، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۱.
۹. ابن هشام، عبد الملک، سیره نبوی، به تحقیق مصطفی سقا، ابراهیم آبیاری و عبد الحفیظ شلبی، بیروت: دارالمعرفه، بیتا.
۱۰. ابوعلم، توفیق، فاطمه الزهراء (سلام الله علیها)، قاهره: دارالمعارف، بیتا.
۱۱. ایزوتسو، توشی هیکو، خدا و انسان در قرآن، ترجمه: احمد آرام، تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۹۳.
۱۲. بروجرودی، آقاحسین، منابع فقه شیعه، ترجمه جامع احادیث الشیعه، بی جا، ۱۳۸۶
۱۳. بلاذری، احمد بن یحیی، جمل من انساب الأشراف، تحقیق سهیل زکار و ریاض زرکلی، بیروت، دار الفکر، چاپ اول، ۱۴۱۷ ق.

۱۴. بیهقی، ابوبکر احمد بن حسین، دلائل النبوه، ترجمه محمود مهدوی دامغانی، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۱
۱۵. زرقانی مصری مالکی، عبدالباقی بن یوسف، شرح المواهب اللدنیه بالمنح المحمدیه (صلی الله علیه وآل و سلم)، بیروت: دارالکتب العلمیه، ۱۴۱۷.
۱۶. سخا، اسماعیل، رفیعی، امیر تیمور، لولویی، کیوان، قریشی کرین، سید حسن، بررسی و تبیین نقش سیاسی حضرت خدیجه (سلام الله علیها) در گسترش اسلام، پژوهشنامه اسلامی زنان و خانواده، سال نهم، شماره ۲۳، ۱۴۰۰.
۱۷. شریف قرشی، باقر، زندگانی بانو خدیجه کبری (سلام الله علیها)، مشهد: بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی، ۱۳۹۶
۱۸. صدوق، امالی، ترجمه، محمدباقر کمره ای، تهران: کتابچی، ۱۳۷۶.
۱۹. صفایی حائری، علی، تطهیر با جاری قرآن، ج ۰، چاپ دوم، قم: لیلہ القدر، ۱۳۸۱
۲۰. طباطبایی، محمد حسین، المیزان، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۸۰
۲۱. طبرسی، فضل بن حسن، اعلام الوری باعلام الهدی، تهران: نشر اسلامی، ۱۳۹۰.
۲۲. _____، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تهران، نشر ناصر خسرو، ۱۳۸۴.
۲۳. طریحی، فخرالدین بن محمد علی، مجمع البحرین، تهران: مکتبه المرتضویه، ۱۳۷۵.
۲۴. طوسی، ابی جعفر محمد بن حسن، الأمالی، قم: دارالثقافه، ۱۴۱۴
۲۵. العبدالخانی، ساجده، نقش معنویت حضرت خدیجه در پیشرفت اسلام، دو فصلنامه مطالعات معنوی، شماره دوازدهم از کیا، مصطفی؛ احمدرش، رشید و بارتازیان، کامبیز، ۱۳۹۶
۲۶. عطائی دیزجی، سمیرا، مشارکت اقتصادی حضرت خدیجه (سلام الله علیها) در حمایت از پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآل و سلم)، سومین همایش ملی حضرت خدیجه (سلام الله علیها)، یزد، ۱۴۰۰.
۲۷. فتن مسکه بر، آمنه، واقع المرأه الحضاری فی ظل الاسلام، بیروت، الشرکه العالمیه للکتاب، ۱۴۸۰
۲۸. کتانی، سلیمان، فاطمه الزهراء (سلام الله علیها) وتر فی غمد، مشهد: نشر طوس، ۱۳۵۴
۲۹. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، تهران: اسلامی، ۱۴۰۲

۳۰. مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار الجامعه لدرر أخبار الأئمه الأطهار (ع)، بیروت - لبنان: موسسه الوفاء، ۱۴۱۳.
۳۱. محلاتی، ذبیح الله، ریاحین الشریعه فی احوال النساء الشیعه، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۸۵.
۳۲. مصطفوی، حسن، التحقیق فی کلمات قرآن الکریم، تهران: مرکز نشر آثار علامه مصطفوی، ۱۳۸۵.
۳۳. مطهری، مرتضی، سیری در سیره نبوی، تهران: صدرا، ۱۳۸۰.
۳۴. معین، محمد، فرهنگ معین، تهران: انتشارات فردوس، ۱۳۸۶.
۳۵. هژیریان، حسین، روایت تاریخ، گنجینه معارف، ش ۴، ۱۳۹۶.
۳۶. یعقوبی، یعقوب بن جعفر، تاریخ یعقوبی، قم: منشورات الشریف الرضی، ۱۳۸۴.